

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A televízióban látott erőszak hatása a gyermek- és fiatalkorúakra

Szerző:

Dávid Georgina

Konzulens:

dr. Podoletz Léna

Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Kriminológiai Tanszék

Budapest

2013.

1. Napjaink vitatott kérdései a televízióban látott erőszak gyermek- és fiatalkorúakra gyakorolt hatását illetően

A televízió megjelenése óta számos tudományág kutatásainak tárgyát képezi a benne vetített erőszakos tartalmú műsorok hatása a társadalomra, különös tekintettel a gyermek- és fiatalkorúakra.

A téma valóban fontos, hiszen a 21. század televízió által befolyásolt világába beleszületett gyerekek sokkal intenzívebben fogyasztják a médiatermékeket - legfőképp a televíziót -, mint eddig bármikor. Mivel nem elhanyagolható időt töltenek a képernyő előtt gubbasztva, szükséges vizsgálnunk a televízió rájuk gyakorolt káros vagy épp jótékony hatását. A műsortartalmakat szemlélnünk szigorú részletességgel kell, hiszen a televízió hétköznapi eleme életüknek, így élmény- és ismeretszerzésük egyik legmeghatározóbb eszközévé válik.

Számos tanulmány született a témában, sokszor ellentmondásos eredményeket mutatva, így máig „vitatott tény”, hogy a televízió miként is hat a gyerekekre.

A televízió egyes megítélések szerint a gyerekek nevelője és vigyázója, leköti a figyelmüket és széles rálátást enged a világra. Olyan ismereteket sajátíthatnak el rajta keresztül, melyekre a hétköznapi életükben nem tehetnek könnyen szert - beleértve az erőszakos cselekedetek különböző perspektívából való bemutatását is, hiszen a társas viselkedés ilyenfajta megismerése a szocializáció egy módja lehet. Mindemellett kvázi szelep-funkciót betöltve, az erőszak látványa segíthet a hétköznapi frusztrációk kiélésében.

Más vélemények szerint a televízió terhes, hiszen a gyerek sokszor ellenőrizetlenül olyan erőszakos tartalmakkal kerülhet szembe, amik maradandó károsodást okozhatnak bennük és végső soron agresszív személyiség kialakulásához vezethetnek. Hovatovább az ilyen képsorok gyakori látványa érzéketlenné teszi őket az áldozatok szenvedéseivel szemben. A műsorszerkesztők nem mindig érzik át vagy hidegen hagyja őket a rájuk háruló óriási felelősség, legtöbb esetben csak a nagyobb nézettség

elérésére törekednek. Ezért jelenik meg a képernyőn - főműsoridőben is - az erőszakra nevelő programok végtelenbe burjánzó sorozata.

A harmadik uralkodó nézet szerint a televízióval szembeni markáns ellenérzések alaptalanok, mert a gyermek személyiségfejlődésére az erőszakos műsorok még csak befolyást sem gyakorolnak; sokkal inkább a közvetlen környezetet alkotó család és barátok alakítói a gyerek habitusának.¹

A dolgozatban arra keresem a választ, hogy a gyerekekre miként hatnak, vagy egyáltalán hatnak-e a televízió által kibocsátott impulzusok, s ha igen, akkor ezek mennyiben váltanak ki agresszív viselkedést a hétköznapiakban.

2. Mi a televízió és mi a jelenlegi funkciója életünkben?

A televízió mára életünk szerves részévé vált. A mai Magyarországon élő társadalomnak az 1960-as évekbeli „tévédiéta” intézménye sem adatik meg: akkoriban a hétfői nap volt az, amikor műsorok hiányában a család élhette addigi megszokott életét anélkül, hogy azokhoz igazította volna napirendjét, legyen szó akár csupán a félhetes híradóról. Ez a tömegkommunikációs eszköz, amivel tájékozódunk, szórakoztatjuk és művelhetjük magunkat, a hét minden napján jelen van az életünkben, s még a legelzárkózóbb egyének is, akik egy csukott szekrény ajtajai mögött tartják a varázsdobozt, a jelenlegi információs társadalomban kénytelenek néha-napján bekapcsolni ezt a szerteágazó utakat megnyitó dimenziós kaput, hogy rajta átlépve szinten tartsák naprakészségüket. „A befogadók folyamatos döntési helyzetben élnek, megszokják, vagy megszöknek az információ áradata elől, használják, vagy kiszolgáltatottan áramoltatják magukba.”²

A televízió számtalan megítélése széles palettán mozog és a legkülönbözőbb jelzővel illetik az emberek, kezdve az „emberiség jótevőjétől” az „idiótadobozig”. Ezekről a radikális jelzőktől eltekintve, valóban köszönhetünk neki számos pozitívumot, legfőképp azt a távolbalátást, amelyre - legalábbis ilyen gyorsasággal és elérhetőséggel - a legtöbb tömegtájékoztató eszköz nem képes. A televízió azonban nem

¹ Kiss Judit: A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre; Új Pedagógiai Szemle 2004/9 17.o.

² Kiss Judit: A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre; Új Pedagógiai Szemle 2004/9 1.o.

csak közvetíti a valóságot, sokszor befolyásolja és alakítja is azt az aktuális monetáris és politikai érdekeknek megfelelően.

A könyvekről és sajtótermékekről sokkal kevesebb elmarasztaló ítélet fogalmazódik meg, mint a mozgóképről és ez nyilván a hatásokkal magyarázható. A televízió, a film és a videó a realitással összefüggő volta miatt fókuszált céltáblája a kritikusoknak. A gyermekeket és fiatalokat befolyásoló film, vagy egyáltalán a film, mint problémaforrás már az első rácsodálkozást követően is gondokat jelentett a szülőknek és a pedagógusoknak. Tartottak tőle, hogy megtévesztő hatással van a gyerekekre, akik hiszik amit látnak, valóságnak képzelik a csinált világot. Frederick Wertham New York-i pszichiáter és pszichoanalitikus, a média egykori legszigorúbb kritikusa szerint már 1966-ban is olyan töménytelen mennyiségű erőszakos cselekmény jelent meg a televízióban, hogy „számos gyerek és fiatal átvette és utánozta a műsorok szemléletét, a brutalitás természetessé vált számukra, elveszett az empátiájuk az áldozatok iránt, semmissé vált az agresszivitás erkölcsi intézménye, mert belefásultak, érdektelenné váltak azzal szemben.”³

A televízió lehet a gyerekek nevelője is - „elektromos bébiszitter”. A mai rohanó világban a szülők fizikai vagy érzelmi túlterheltségükből fakadóan gyakran hagyatkoznak rá, hogy pár órára leköthessék valamivel a gyerekeik figyelmét, ezzel nyerve időt saját dolgaik elintézésére. Két és fél éves koruktól a gyerekek már képesek arra, hogy ténylegesen odafigyeljenek a műsorra, azonban ez veszélyes is lehet egyben. Ha a tartalom nincs megfelelően megszűrve, de legalábbis utólag nem kerül feldolgozásra a gyerekekben, káros hatással lehet a személyiségfejlődésre. Másrészt a televízió előtt való gubbasztás mindenképp káros abból a szempontból, hogy elveszi a gyerektől az aktív szabadidőt: a játékra és a szociális tanulásra szánt perceket.

Major Owen New York-i képviselő felszólalásában kemény tényeket fogalmazott meg: „Ma már tudjuk, hogy a legsúlyosabb börtönre ítélt harmincasok éppen azok, akik nyolc évesen a legtöbbet nézték a tévét. Nem fogtuk még fel, hogy a fiataljaink naponta legkevesebb négy órát töltenek a készülékek előtt. Amennyiben feszültség van a szülők között, ez az idő már öt órára is növekedhet, a leghátrányosabb helyzetűek esetében pedig eléri a napi nyolc órát is. Nem békültünk meg a gondolattal, hogy manapság

³ Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József: A média pedagógiai és pszichológiai problémái 125. o.

éppen a televízió a nevelés legfontosabb eszköze.”⁴

Nem utolsó sorban a televízió fontos értékteremtő közeg is, melynek szintén lehet egyaránt pozitív és negatív oldala. Egy pesszimista megfogalmazás szerint „a fogyasztói társadalom által kialakított, üzleti alapokon nyugvó média sokszor mossza össze a valódi és álértékeket, amelyek között a gyermekek és fiatalok igen nehezen tudnak navigálni.”⁵

Példának álljon itt Marina Kcmar és Edward T. Vieira kutatók 2005-ös tanulmánya a gyerekek morális ítélőképességének fejlődéséről, melyben arra a kérdésre keresték a választ, hogy a médiaerőszak és a családi környezet kettőse milyen hatást gyakorol a gyerekek morális fejlődésére. A médiaerőszak, különösen a fantasykban látható egyoldalúan bemutatott erőszak a gyerek énközpontú felfogását erősíti, ami két irányba viheti el a morális ítélőképességének fejlődését: egyrészt a későbbiekben az erőszakot nem elítélendőként határozza meg, mert egocentrikusan szemlélve az erőszakos szituációt, képtelen belegondolni a bántalmazott szenvedésébe és elveszti minden empátiáját; másrészt ahhoz vezet, hogy kevésbé gondolja helytállónak az erőszakkal kapcsolatos negatív ítéleteket. A filmek utáni etikai döntésekről szóló beszélgetések azonban jótékony hatással lehetnek. Az olyan családokban ahol kisebb hangsúlyt fektetnek a kommunikációra, a gyerekek rosszabb lesz az ítélőképességé - nem lehet tehát kijelenteni, hogy a médiaerőszak egyformán hat minden egyes fiatalra. A hatásnak éppoly fontos pillére a nézett televíziós tartalmak típusa, mint a család felépítése. Ennek ellenére nem jelenthető ki, hogy önmagában a tévés tartalomnak nincs hatása a gyerek világgépére - igenis, nagy befolyása van!⁶

3. A média által leginkább befolyásolható közeg: gyermek- és fiatalkorúak

A gyerekek képessége a televízióban ábrázolt erőszak megértésére folyamatosan változik növekedésük, értelmi fejlődésük, tapasztalataik gyarapodása révén, így érdemes nagy halmazukat különböző csoportokra bontani és megosztva elemezni. A „gyermek-és fiatalkorúságnak” tudományáganként és a jogtudományon belül is eltérő meghatározása van. A jelenlegi médiatörvény -

⁴ Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József: A média pedagógiai és pszichológiai problémái 128. o.

⁵ Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József: A média pedagógiai és pszichológiai problémái 80.o.

⁶ Marina Krcmar, Edward T. Vieira Jr. - Imitating life, imitating television: The effect of family and television models on children's moral reasoning (2005) 290.o.

2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról - esetében például a tartalmak korlátozásakor a korhatárokat 6. ,12., 16. és 18. életévekben húzták meg.

Dolgozatomban a 0-17 éves korosztályt fogom górcső alá venni, négy csoportra bontva, a társadalomban való jelenlétük alapján. A legfiatalabbakat - 0-3- érintőlegesen, abból a szempontból említem, hogy biológiailag ebben a korban mennyiben tudják értelmezni a képernyőből feléjük áramló impulzusokat. Az óvodás korúak - 3-6, az általános iskolások - 6-14-, s végül a kamaszok - 14-17- helyzetéről részletesebb fejtegetésbe bocsátkozom.

Egy gyereket hozzávetőleg két és fél-három éves korától köt le ténylegesen egy műsor. Ezelőtt a váltás előtt is sor kerülhet „tévénézésre”, de a gyerek ilyenkor még csak a mozgásra és színekre lesz figyelmes, nem fogja fel mi történik a képernyőn és nem is köti le igazán - inkább holmi kiegészítő szórakoztatási elemként szolgál az aktuális játék tárgya mellett. Harminc hónapos korától képes arra, hogy huzamosabb ideig odafigyeljen egy műsorra, s ez az időtartam innentől kezdve az információfeldolgozás-képességének javulásával egyre nő.

Az agresszió megélése szempontjából a csecsemő hat hónapos korától kezdődően érez haragot attól, ha valamilyen tevékenysége sikertelen. Ekkor még nem ismerik fel a célja elérését gátló akadály és a kudarc közötti összefüggést, így a harag nem is irányul konkrét célpont ellen, nem titulálható agressziónak. Egyéves korától válik képessé az erőszakosságra, ekkor válik a harag támadó jellegűvé. Innentől kezdődően két típus létezik: a cél eléréseért és a kifejezetten személy ellen irányuló agresszió.

Óvodás korára a gyerek már „aktív” szemlélő. Koncentrál, igaz nem sokáig - sokszor elkalandozik, hiszen gyakran fordul elő olyan párbeszéd vagy cselekménysorozat, amit nem ért meg - különösen igaz ez a hosszabb monológokra -, így hamar elveszti a fonalat.

Fontos megjegyezni, hogy ebben a korban még jó pár eseményt máshogy érzékelnek, hiszen a harag és szomorúság egyetemes mimikájának biztos megállapítására még nem képesek - könnyen előfordulhat, hogy egy gyászos hangulatú jelenetet komikusnak fognak fel.

„Kisgyerekkorban az egyes történeteket, így az erőszakot is önálló cselekményként kezelik a gyerekek, nem foglalkoznak kiváltó okaival, illetve következményeivel. Nem követik az események láncolatát, nem hozzák összefüggésbe a látott jeleneteket, így az a szülői vélekedés, hogy miért ne nézhetne ilyen filmeket a gyerek, hiszen a rossz úgylény méltó büntetését a végén, nem állja meg a helyét, mert szülői magyarázat nélkül a film befejezése is különálló egységet jelent, nem kapcsolódik szervesen az előzőleg látottakhoz. Az erőszakos jelenetek jóval félelmetesebbnek, szorongáskeltőbbnek tűnhetnek a gyerekek számára, mint a későbbi életkorokban.” ⁷

Amikor a kereskedelmi csatornák megjelenésével elterjedt a reklámokkal megszakított filmvetítési forma, bár első pillantásra úgy tetszett, hogy a szünetek cseppnyi feloldódást engednek a film izgalmá vagy épp brutalitása alól a gyerekeknek, az előzőek alapján ez épp hogy káros, ezért hatványozottabban fontos volna a szülői jelenlét és a kommunikatív filmnézés.

A következő csoport az általános iskolásoké: a gyerekek gyerekkoruk egésze alatt rendkívül fogékonyak a külvilág ingereire, ugyanakkor az iskoláskor elérésével távol ki számukra igazán az őket körülvevő világ, s egyben ekkor jutnak el a szellemi érettség azon fokára, amikor már nemcsak passzív befogadásra, hanem aktív értelmezésre is képesek. Sokuk életében az ekkor szerzett tapasztalatok határozzák meg az erkölcsi értékrendszerük kialakulását. „A 8-11 éves kor közötti gondolkodást a konkrét műveletek és fogalmak jellemzik” ⁸. Egyfajta átmenet képződik az óvodáskor képszerű gondolkodási formái és a fogalmakban való gondolkodás között. Finomodik az érzékelés (látás, hallás) és az észlelés, amely egyre inkább elemzővé válik. A gyerekek ennek révén új tapasztalatokat szereznek, egy korábban látott dolgot akár teljesen máshogy értelmeznek. „Ebben a korban már képessé válnak a gyerekek a különböző elméleti összefüggések felismerésére. Ez megkönnyíti a televízióból áradó információhalmaz értelmezését, de még nem elegendő ahhoz, hogy „segítség” nélkül helyükre kerüljenek a dolgok, a szülői magyarázat elengedhetetlen a helyes értelmezéshez.” ⁹

A gyerek nyolc és kilenc éves korára válik képessé arra, hogy megkülönböztesse a televízióban

⁷ Vetrő Ágnes - Csapó Ágnes - A televízió és a gyermek (1991) 34.o.

⁸ Kiss Judit: A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre; Új Pedagógiai Szemle 2004/9 5-6.o. ⁹ Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József: A média pedagógiai és pszichológiai problémái 96.o.

⁹ Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József: A média pedagógiai és pszichológiai problémái 96.o.

látottakat a valóságtól, bár egyes felmérések szerint „a tizenhat évesek huszonöt százaléka még hajlamos azt hinni, hogy a tévészerplők úgy viselkednek, mint az emberek a valóságban”.¹⁰

Az 11-14 év közöttiek már fejlett kognitív képességekkel rendelkeznek, felismerik az összefüggéseket, követni tudják a jeleneteket összefüggéseikben is, értelmezve fogadják be és raktározzák el a látottakat. A televíziós tartalmak ebben az életkorban szintén jelentős hatással bírnak, hiszen a gyerekek szembekerülnek olyan típusú műsorokkal, amik megtekintése számukra annak előtte nem voltak megengedettek. Az erkölcsi értékrendszerük és prioritásaik ez idő tájt kristályosodik, egyes elemek megszilárdulhatnak, mások összetörhetnek a média prezentációjától függően.

A serdülőkor képességeket tekintve nem sokban tér el a megelőző korszaktól, de elérve azt a sok évnyi televíziózás során bizonyos fokú immunitásra tesznek szert a műsorok által kibocsátott hatásokkal szemben, tehát sokkal kevésbé befolyásolhatóak, mint az előbb említett csoportok. Azonban hasznos említést tenni róluk abból az okból, hogy a televízió-nézési szokások ebben a korban még szignifikánsan változtathatók, hiszen a fiatalok ekkor már komplexebb társadalmi-gazdasági viszonyrendszereket képesek megérteni, belátóbbak, így ha rábíratók módszerbeli változtatásokra, pl. tartalomszűrésre, sok szorongástól s ezzel lappangó agressziótól kímélhetik meg magukat.

4. Erőszakábrázolás a televízióban

A televíziós műsorok szerkesztőinek legfőbb motivációja a minél magasabb nézettség elérése, s kétségtelen, hogy az emberek többsége vonzódik mindahhoz, ami a hétköznapiétól eltérő - legyen az egy szenzációs hír, vagy egy véres mészárlás egy akciófilmben. „A fantázia és a realitás közötti határok elmosódása, a kvázi jelenlét kedvezőtlen hatásai közé tartozik, hogy a mások halála, szenvedése egyfajta látványossággá degradálódik a nézők szemében. Mindannyiunkat foglalkoztat az a kérdés, hogyan viselkednek az emberek katasztrófák idején, vagy ha súlyos a veszély.

(...) Ezalatt minden felelősségtől mentesen ülhetünk kényelmes karosszékünkben, hiszen úgysem tehetünk semmit. Így marad a szellemi érdeklődés, mely egyfajta kellemességhez is vezet. Bár

¹⁰ Kiss Judit: A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre; Új Pedagógiai Szemle 2004/9 5.o.

mindeközben az általános szorongás szintje növekszik.”¹¹

Mégis, az „arcunkba fröcskölt” véért cserébe elvárnánk, hogy az egyetemes jó és rossz párharcában legalább a számunkra szimpatikus karakter kerekedjen felül. A jó azonban nem mindig nyeri el jutalmát, sőt manapság már a mesékben is a gonosz diadalával találkozhat a kisgyermek. „A humanitás, az érzelmi kötődés, a szeretet nagyon sok fiatal esetében lírai csöpögésnek hat.” A televíziók csatornáin válogatás nélkül ölik egymást, folyik az emberi vér. A brutalitás, az erőszak, a verekedés, gyilkolás napi rendszeres látvány.¹² Kitérve a valóságot híven tükrözni hivatott híradók erőszakábrázolására, jelentős kérdés az igazság - léte vagy nem léte: a televízió által közvetített kép valóságossága igen ellentmondásos, hiszen míg az egyre tökéletesedő technika egyre hívebb kép közvetítésére ad lehetőséget, addig az amit látunk, bármennyire is hű, nem a valóság - legalábbis nem teljes -, hanem annak egy adott nézőpontból ábrázolt interpretációja. A kamera mögött a helyszínen mindig van valaki, aki eldönti kinek az arcát mutassák és meddig, egy bizonyos monológból mennyit enged a televízióban ténylegesen elhangozni, milyen oldalról közelít meg egy adott szituációt, s ez igen nagy hatalom, ami gyakran erőteljes torzításokat és csúsztatásokat eredményez. Ez a jelenség különösen veszélyes akkor, ha a nézőnek nincsenek más forrásból származó értesülései vagy személyes tapasztalata - így egyértelműen a gyerekek a legvesélyeztetettebb alanyai egy-egy akarva-akaratlan átverésnek. „A neveléssel foglalkozó szakembereket különös aggodalommal tölti el, hogy a gyerekek az első élet éveikben különösen nagy hatású médiából olyan világot ismernek meg, amely borzalmakkal, tragikus eseményekkel teli, s szorongással teli, pesszimista légkört teremt.”¹³ A Médiatanács felmérésében 2009 első félévében négy kereskedelmi, két közszolgálati és két hírtelevízió összesen 223 híradóját, több mint 91 órányi híryananyagát, azaz 3472 műsoregységet elemezték. Az esti beszámolók jelentős része az erőszak-ábrázolás szempontjából problémásnak minősült, így 933 tudósítás, vagyis a hírek több mint egynegyede tartalmazott agresszív reprezentációkat.¹⁴

Egy 1968-as egy becslés szerint egy gyermek tizennyolc éves koráig 13 400 ember erőszakos halálát nézi végig a képernyő előtt ülve. Ez a kalkuláció közel fél évszázados. Az elmúlt ötven évben

¹¹ Kósa Éva - Vajda Zsuzsanna - Szemben a képernyővel 51.o.

¹² Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József: A média pedagógiai és pszichológiai problémái 104. o.

¹³ Kósa Éva - Vajda Zsuzsanna - Szemben a képernyővel 53.o.

¹⁴ Médiatanács: Brutalitás a hírműsorokban, 2009 Műsorfigyelés, -elemzés

rengeteget változott a filmgyártás-technika, nagy fordulatot vett a televíziós kultúra is, így feltehetőleg ez az arány megsokszorozódott. George Gerbner, a Pennsylvania-i Egyetem egy kutatójának tanulmánya szerint a gyerekek a televíziót nézve óránként 20 erőszakos cselekménnyel találják szemben magukat.¹⁵ Nem alaptalanul jelenthetjük hát ki, hogy egy átlagos tizennyolc éves kamasz számára a képernyőn látott halál és agresszió teljesen hétköznapi jelenség. E tekintetben az erőszakábrázolás jellemzői közül a realisztikus interpretáció, a spontaneitás, a következménynélküliség emelhető ki - nagy károkat okozva ezzel televízió elé tévedő kisgyermekben.

Ugyanebben az évben egy amerikai kutatás kimutatta, hogy az erőszak a műsorok, filmek hőseinek leggyakoribb eszköze céljaik elérésére, sőt mi több, ezeket az eszközöket hatékonyabbnak mutatták be, mint a társadalmilag elfogadott módokat. Jelentős kutatást végeztek e tárgykörben Gerbner és munkatársai, hasonló következtetésre jutva, 1967 és 1979 között: megfigyelésük azt mutatta, hogy az erőszakot a filmekben a leghangsúlyosabb helyre pozicionálják, sokszor jutalmazott formában jelenik meg, s nemcsak a negatív karakterek eszköze, hanem a hősök is használják céljuk eléréséhez az agressziót, sokszor törvénysértő módon.¹⁶ A gyermekeknek szánt műsorok esetében ez különösen igaz. Vegyük példának a nagy népszerűségnek örvendő 2001-ben debütált Shrek című amerikai animációs vígjátékot, aminek üzenete tanulságos a gyerekek számára, így valódi értékhordozó; de a jó célhoz vezető út rögös: az átlag, törvénytisztelő polgárt megtestesítő Szamár mellék-karaktere kevésbé sikeres, mint a problémákat legtöbb esetben agresszióval megoldó attraktív személyiségű főszereplőé. Viselkedése a film konzekvenciái szerint példaértékű - a gyerekek követendőnek tartják, ezáltal utánzásra készítheti őket.

5. A televízióban látott erőszak hatásának elméletei

Betűpazarló volna ismertetni mindazt a számtalan tanulmányt, ami a televízió által kiváltott agresszivitást vizsgálja, így csak a legalapvetőbb és sokatmondóbb vizsgálatok és kutatások bemutatására szorítkozom, azokból vonva le a végső következtetéseket.

¹⁵ Children and television violence: two research sources; <http://www.abelard.org/tv/tv.php> 2.o.

¹⁶ Kiss Judit: A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre; Új Pedagógiai Szemle 2004/9 2.o.

5.1. Stimulációs elmélet

Az elméletek közül a legbizonyítottabbnak a stimulációs elméletét tekinthetjük, mely szerint a látott képsor utánzásra ingerel.

Híres utánzási elméletet igazoló kísérlet a Bandura és kutatócsoportja által 1963-ban végzett, amikor arra voltak kíváncsiak, mennyiben befolyásolja közvetlenül a látottak után a televízióban mutatott agresszivitás a gyermekkorúakat. Kialakítottak négy, óvodásokból álló csoportot, mindegyikük reakcióját különböző szituációkban tesztelve. Az első csoport előtt egy felnőtt férfi tanúsított erőszakos viselkedést egy műanyagbabával szemben: verbálisan és fizikailag inzultálta azt. A másodikban ugyanez a viselkedésforma egy képernyőn keresztül volt látható, a harmadik, rajzfilmfigurának felöltöztetett férfi erőszakos jelenete szintúgy. A negyedik csoport a kontrollcsoport volt, a végső következtetések ellenőrzését szolgáló. A jelenetek megtekintése után az óvodások egy légtérben játszottak a műanyagbabával, s a három kísérleti csoport szignifikánsan agresszívebb viselkedést tanúsított a babával szemben, mint a kontrollcsoport.¹⁷

Egy gyermek részéről, aki épp társadalmunk komplex értékrendszerét tanulja, s akár alapvető tárgyak, dolgok vagy személyek funkciójával nincsen tisztában - mindenre kíváncsi és ezáltal mindent kipróbál-, nem meglepő reakció, hogy egy felnőtt viselkedésmintáját utánózni kezdi. Legyen a hangsúly a felnőttön, hiszen ha egy nagykorú személyt látnak cselekedni, bármiféle magyarázat vagy utólagos büntetés nélkül, a gyermek fejében automatikusan legitimálja azt a cselekvést, amit a felnőtt tanúsított: ha élőben látják azt, ha a televízió keresztül. Főként óvodáskorban igaz ez, amikor a valóságot még nem tudják megkülönböztetni a televízióban látottaktól.

A kutatás fontos általános tanulságai közé tartozik továbbá, hogy a gyerekek számára a felnőtt modell viselkedése olyannyira megerősítő jellegű, hogy akkor is utánózzák azt, ha nem kapnak érte jutalmat. „A gyerekek alaposan megfigyelték és elraktározták az erőszakos magatartásmintát, csak épp nem alkalmazzák, mivel nem látszott kifizetődőnek. Abban a percben viszont, amikor hasznát remélhettek

¹⁷ Marcel Frydman - Televízió és agresszió 16.o.

az erőszakos viselkedésből, nem haboztak bevetni a korábban látottakat.”¹⁸ Ez a reakció összefüggésben áll az elvárási hatással, amely szerint elegendő, ha a látott agressziót nem büntetik ahhoz, hogy a gyermek jutalmazottnak tekintse, tehát aggodalmat keltő lehet az a rajzfilmbeli állandó eljárás, hogy az erőszakos lépéseknek semmiféle következménye nincs.

Az utánzásra való hajlam bizonyítottságával összefüggésben mindenképp érdemes elgondolkodni a médiumok irányítóinak is, hogy a bűntényekről való hírértékű beszámolók jobban ártanak a tájékozódni vágyóknak, mint amennyire segítenek rajtuk. Hiszen akár az ötletadás szerepét is betöltheti a bűnözők számára. A televíziós történelemben számtalan olyan példa fordult már elő, amikor egy egy labilisabb személyiségű bűnelkövetőnek valamely konkrét film szereplője szolgált modellként. „Hazánkban megfigyelhető például, hogy a karatefilmek térhódítását követően, a nyolcvanas évektől, a testi sértések és a rablások elkövetési módjánál egyre gyakrabban valósult meg a fejre irányuló rúgás.”¹⁹

A képzeletbeli erőszak és a valódi agresszivitás közti összefüggés még ezek után is tudományos vita tárgya, annak ellenére, hogy a legtöbb konkrét esetben ok-okozati összefüggést szinte lehetetlen megállapítani. Annyi biztos, hogy sok film jelenetei köszönnek vissza a való világban elkövetett brutális gyilkosságokban.²⁰ Nem arról van szó, hogy a film megnézése ösztönzött erőszakos cselekedetre, csak egy amúgy is erőszakos ember lopott ötletet, vagy egy-két motívumot egy híresebb alkotásból. Lássunk pár példát, amikor az elkövetők maguk tanúskodtak filmbeli „példaképeikről”:

Az első olyan film, ami bűnözési hullámot indított el, Kubrick Gépnarancsa volt a hetvenes évek elején. Felderített gyilkosságok nem kötődnek a filmhez, de annál több vandalizmust, csoportos rablást és nemi erőszakot rónak alkotás rovására. Egy alkalommal egy lányt többen úgy erőszakoltak meg 1973-ban egy parkban, hogy közben a *Singing in the Rain* dúdolgatták - éppen úgy, ahogy azt a Gépnarancs főszereplője tette.

Az egyik első film által inspirált gyilkosságkísérlet a Ronald Reagan elleni merénylet volt 1981-

18 Lévay Miklós, Gönczöl Katalin, Kerecsi Klára, Korinek László: Kriminológia - Szakkriminológia 263.o.

19 Lévay Miklós, Gönczöl Katalin, Kerecsi Klára, Korinek László: Kriminológia - Szakkriminológia 368.o.

20 Pat J. Gehrke: Deviant Subjects In Foucault And A Clockwork Orange - Congruent Contradictions Of Criminological Constructions Of Subjectivity 278.o.

ben, a példaként szolgáló film pedig a Taxisofőr. Az elkövető azt képzelte, hogy ő a filmbeli taxisofőr, és Jodie Foster csak akkor fogja igazán szeretni, ha megöl egy elnököt. A Mátrix berobbanása után sok gyilkos hivatkozott a filmre, mondván nem is valódi világban élnek, és nem valódi emberek ölték meg. A Columbine-i gyilkosság 18 éves elkövetői úgy öltöztek fel a gimnáziumi mészárláshoz, ahogy Neo a Mátrixban. San Franciscóban egy svéd cserediák brutális kegyetlenséggel megölte a szállásadóját, majd a kiérkező rendőrségnek azt vallotta, hogy nem tehet róla, „beszipantotta a Mátrix”. Nem sokkal később, 2003-ban egy 19 éves fiú a szüleit gyilkolta meg hasonlóan irreális indokkal.²¹

Az is előfordul, hogy a valóság inspirálja a filmet, ami aztán visszahat a valóságra. 1994-ben egy 14 éves dallasi fiú bevallotta azért fejezte le 13 éves osztálytársnőjét, hogy olyan híres lehessen, mint a Született gyilkosok főszereplői. Szintén az Oliver Stone-film megszállottja volt a utah-i Nathan Martinez, aki ugyanebben az évben álmában lőtte le nevelőanyját és féltestvérét. A gyilkosságot megelőző héten tízszer is megnézte inspirációnak a Született gyilkosokat, sőt, szerzett egy ugyanolyan napszemüveget, amelyet Woody Harrelson hordott a filmben.²²

A szakértők állítják, a filmek nem gyilkossá tesznek - csak megmozgatják a fantáziát. Számos bűncselekmény valamely televíziós műsor személyes rekonstruálásaként értelmezhető, kivitelezésüket tekintve az amatőr szinttől akár a profiig. Egy olyan bomlott személyiségű ember számára, akinek csak az utolsó lökés hiányzik a bűncselekmény elkövetéséhez - s lehet ez a lökés egy televízió-beli szereplő, akinek a problémáival azonosulni tud, mi több, a szereplővel azonosnak véli magát, s a karakter érvényesülési eszközeiben látja a kiutat saját maga számára -, annak kiváló táptalajt szolgáltathatnak az erőszakos filmek.²³

21 J.B. Helfgott: The Influence Of Technology, Media, & Popular Culture On Criminal Behavior: Copycat Crime & Cybercrime; 14 o.

22 J.B. Helfgott: The Influence Of Technology, Media, & Popular Culture On Criminal Behavior: Copycat Crime & Cybercrime; 13 o.

23 Pat J. Gehrke: Deviant subjects in Foucault and A Clockwork Orange - Congruent critiques of criminological constructions of subjectivity; 280. o.

5.2. Habitualizációs elmélet - avagy erőszakos képsorok gyakori látványa és a nézőben kialakuló tolerancia az agresszivitással szemben

Hipotézise szerint a néző hozzászokik a látott agresszív jelenetekhez, közömbössé válik irántuk. A filmmel közvetített erőszak kevésbé hat, kevésbé érinti meg azokat, akik napi életvitelük során egyébként is találkoznak erőszakos cselekményekkel. Különösen a szociálisan hátrányos helyzetű, érzelmileg elhanyagolt gyerekek veszélyeztetettek, hiszen ők, pozitív családi minta hiányában, a médiában és a számítógépes játékokban látottakat használják megoldásként, döntéshelyzetekben leggyakrabban választják az agresszív viselkedést, mivel azt megszokják és természetessé válik számukra.

R. S. Drabman és R. H. Thomas egyező álláspontja szerint a televízióban gyakorta tapasztalt erőszak látványa elsorvasztja az emberek empátiáját, érzékenységét a bajbajutottak bántalmazásával szemben. Általánosként, hétköznapiént fognak érzékelni nem csak a televízióban, hanem akár az utcán tapasztalt hangos szóváltás, verekedést.

Elméletüket egy laboratóriumi kísérlettel igyekeztek igazolni, aminek során egyénenként vizsgálták általános iskolás gyerekek reakcióit egyes szituációkra. Az egyik csoportnak rendkívül erőszakos tartalmú jeleneteket vetítettek, míg a másik csoportot hagyták játszani. Aztán a televízió elé ültették őket, s azt az instrukciót kapták, ha a benne látható két gyermektársának játéka elharapódzik, azonnal tájékoztassák a felnőttet.

A televízióban látható két játszó gyermek eleinte békésen építőköccakkal játszott, majd mérges szóváltásba keveredtek, végül egymásnak estek. Az előzőleg erőszakos képsorokat figyelő gyerekek sokkal később szólt a felnőttnek az erőszakos képsorok láttán, mint aki nem részesült ilyen „élményben” - így a kutatók feltevése az első csoport által tanúsított nagyobb arányú passzivitást tapasztalva beigazolódni látszott.²⁴

A megszokás létező „probléma” az élet legtöbb területén, a gyerekeknél pedig különösen veszélyes, hiszen világuk mikrovilág, társadalmuk mikrotársadalom, így sokkal nehezebb valamihez

²⁴ Marcel Frydman - Televízió és agresszió 24-25.o.

viszonyítaniuk a látottakat, s így értékelni azokat. Egy példát legtöbbször egyféle nézőpontból látnak, tehát sokkal hamarabb elfogadnak egy jelenséget, mint egy felnőtt, aki többféle perspektívából is értesülhet egy jelenségről, van lehetősége és élettapasztalata, ami alapján mérlegelhet. De lehetünk gyermekek vagy felnőttek; ha sokszor van valamiben részünk, megszokjuk: ha a kerületben ahol lakunk, minden ötödik kapualjban hever egy hajléktalan, vagy ha a városban, ahol élünk, esténként rendszeresek az utcai verekedések. Nincs ez másképp a televízióban látottakkal sem, amit néha hajlamosak vagyunk úgy szemlélni - legfőképp a gyerekek -, mintha valós történést követnénk figyelemmel, így hatással van a hétköznapi viszonyulásainkra is.

5.3. Katarzisélmélet - a televízió, mint szelep-funkciót betöltő eszköz

A katarzisélmélet szerint az erőszakos tartalmat hordozó filmek egyenesen pozitívan hatnak a nézők lelkivilágára, hiszen a szereplő agresszivitása kiélésével párhuzamosan a néző is „kiereszti a gőzt”. Tehát a film közben felgyülemlett frusztráció a tetőfok, a katarzis elérésével egy minden addiginál nyugodtabb állapotot eredményez.

A Berkeley egyetem két kutatója 2009-es tanulmányának tárgyát képezte a katarzisélmélet bizonyítása. A kutatók az 1995 és 2004 közötti amerikai mozi és rendőrségi adatokat vetették össze, és az adatok alapján egy erőszakos film premierjének napján este hat és éjfél között minden egymillió növekedés a nézőszámban 1,1-1,3 százalékos csökkenést jelentett az erőszakos bűnesetek számában egy átlagos naphoz képest. Személyes véleményem szerint érdemes lett volna a vizsgálatot kiterjeszteni a premierek utáni pár napra, hiszen a premier előtti és alatti - tehát a megfigyelt - órákban könnyen lehet az erőszakot látni vágyó agresszív személyek pont a moziban ültek, s ez okozta az erőszakos bűncselekmények minimális csökkenését.²⁵

Más nézőpontból, a hétköznapijaikban stresszes gyerekek egy-egy erőszakosabb film megtekintésével élhetik ki saját belső képzeteiket, amik miatt frusztráltak és agresszívek, hiszen a való életükben gátat kell szabniuk külső megnyilvánulásuknak. Ennek a hipotézisnek az igazolására vagy cáfolatára irányuló kutatások eredményei majd minden alkalommal ellentmondásosak voltak, a tudomány

²⁵ Gordon Dahl and Stefano DellaVigna: Does movie violence increase violent crime? 2.0.

mai állása szerint pedig ez az elképzelés meghaladottnak számít. Elméleti fejtegetésekbe bocsátkozva azonban, ha a filmbéli szereplő, akivel egy gyermek azonosulni tud, a film végén - akár erőszak eszközével - eléri a célját, egy a film alatt szorongó gyermek mindenképp fel fog szabadulni frusztrációja alól. Az a bizonyos izgalom, amit a bizonytalan kimenetelű jelenetek alatt érzett - akár egy katartikus befejezéssel -, véget ér, azonban az ilyen felfokozott fizikai állapotok gyakori átélése nem tűnik el nyomtalanul, sem testi sem szellemi mivoltában. Egy gyermek - különösen első tudatos - filmélményeit mélyen magában valahol elraktározza, s fel is tudja idézni azt, ami bármikor - például az elalvás előtti fázisban, a sötét szobában - felidézhetővé válik. Ennek a frusztráltságnak messzebb menő következményei lehetnek, mivel rendkívül fárasztó nap mint nap átélni, s ez hosszabb távon már eredményezheti agresszív viselkedésformák megjelenését is.

5.4. Inhibíciós elmélet

A televízió műsoraiban látható erőszak a gyerekekben félelmet kelt, mely blokkolja az agresszív viselkedést - ez a gátlás főként igazságtalannak tartott erőszakos cselekedetek látványakor lép fel.²⁶ Erre az elméletre vonatkozólag legfőképp cáfoló eredményekre lehet bukkanni a szakirodalomban:

A képernyőn megjelenített erőszak okozta frusztráció kérdését kutatta L. Berkowitz 1970-ben, serdülőkön tesztelve: az első fázisban a serdülő társa tanulási képességeit mérte úgy, hogy a társ válaszára különböző mértékű elektrosokk adásával kellett reagálnia.

A második fázisban két csoportra osztotta a résztvevőket, az egyik csoportnak erőszakos - „A bajnok” című film egyik jelenetét, amiben a szimpatikus főszereplőt egy bokszeccs során kiütik-, míg a másiknak semleges képsorokat vetített, ezután megismételték a harmadik fázist. Az erőszakos képsorokat végignéző csoport tagjai ebben a szituációban is ingerültebben viselkedtek. A kutatásból több következtetést is levont Berkowitz: az erőszakos jelenetek növelik az agresszivitást, különösen ha a néző frusztrált lesz tőle - így pl. ha a kedvenc szereplőjét éri valamilyen atrocitás, hiszen ilyenkor azonosul vele, s szinte magáénak érzi a fájdalmát. Másodsorban a kutatás alapján Berkowitz úgy vélte, a való életben is megtörtént események hevesebb reakciót váltanak ki az emberből, mint a fikciós jelenetek. Ez a megkülönböztetés azonban már igényli egy bizonyos életkor betöltését, hiszen a gyermekek nyolc-kilenc

²⁶ Lévay Miklós, Gönczöl Katalin, Kerecsi Klára, Korinek László: Kriminológia - Szakkriminológia - 263.o.

éves korukig erre a megkülönböztetésre ritkán képesek, egy serdülő - főként egy felnőtt - azonban már annál inkább. Egy világ dolgairól vajmi keveset tudó kisgyermekből heves érzelmi frusztrációt válthat ki egy rajzfilmbeli hősének bajba jutása.²⁷

1998-ban egy pedagógiai célzatú foglalkozás során megkértek egy osztálynyi 11-12 éves kiskisiskolásokat arra, hogy vessék papírra félelmeiket:

„ (...) Harmadiknak attól félek, hogy egyedül kell lennem, mert a bátyám és a nővérem sokszor elmennek otthonról, anyukám meg este is megy dolgozni. Félek otthon egyedül. Sokat vagyok így, mindig filmek jutnak eszembe, amiket látok, s amikben lőnek, halottak vannak. Gyakran megyek ki ilyenkor a szobából, a bátyám és a nővérem kinevetnek.”

„ (...) félni az akciófilmekben szoktam, amikor nem bírom abban, hogy akinek én szurkolok, győz. Még akkor is így van, ha már másodszor látom videón a filmet. Amióta dzsúdózok, azóta nem félek a verekedéstől, csak ha nagy az erőfölénye az idősebbnek, de ha megszeretem a filmben a szereplőt, akkor féltem őt attól, hogy megöljék. Legszívesebben előretekerném a videót, hogy tudjam, nem kell féltetni őt.”

„(...) Másik félelmetes, az a háború, meg a gyilkosságok a tv-ben. Nagyon félek attól, hogy itt Magyarországon ne törjön ki olyan harc, mint amit mindenhol látni a tv-ben. Én nem bírnám ki azokat a szenvedéseket, már amit kisebb dolgok miatt átélek, az is sok nekem, hát még egy igazi háború, ahol sok a halott, ahol meghalhatnak a szülők, testvérek, rokonok. Ettől nagyon félek.”²⁸

A fogalmazásokból egyértelműen kitűnik, hogy a filmek nem csak a konkrét megtekintéskor okoznak frusztrációt. Az emlékezetben elraktározott jelenetek később is a félelem tárgyát képezik, legyen az egy halott ember képe, ami mélyen beleégett a kisgyerek retinájába, vagy egy kislány tájékozatlanságából adódó félelme az iránt, hogy a hazájában háború fog kitörni, s emiatt elvesztheti a szeretteit.

²⁷ Marcel Frydman - Televízió és agresszió 20.o.

²⁸ Én attól félek a legjobban - Új Pedagógiai Szemle 1998/4 2-3.o.

Utóbbi frusztráció abból fakad, hogy a gyerek magától még nem tudja szétválasztani a képernyőn látottakat a valóságtól. Ez a probléma könnyen orvosolható azzal, hogy a szülők elbeszélgetnek gyerekükkel a témában: felvilágosítást adnának a nemzeti és nemzetközi helyzetről, elmondanák, hogy a háborús események feldolgozása a filmgyártás egy kedvelt témája, így egyáltalán nem olyan gyakori jelenség a való életben, mint ahogy azt a televízióban látható filmek tükrözik.

Szorongást okozhat az is ha, a gyerek „a főszereplővel való azonosuláskor közvetett érzelmi élményeket szerez, s minél inkább megtörténik az azonosulás, annál nagyobb feszültséget él meg, és minél erőteljesebb az agresszivitás megjelenése, annál erősebben éli át. Ha nem vezeti le a feszültséget, akkor a következő hasonló típusú élmény már halmozódik, előbb-utóbb „robbanásra” készítette a pszichét, valami tevőlegeset kell véghezvinnie a gyerekek ahhoz, hogy újra nyugalmi állapotba kerüljön.”²⁹

6. Egyéb agresszív hatást vizsgáló kutatások és konklúziók

A televíziós készülék általánossá válásának időszakában tanulságos kutatást végzett Tannis Macbeth Williams társaival a British Columbia Egyetem színeiben. Azt vizsgálták, milyen hatást vált ki a televízió, mint eszköz bevezetése olyan területeken, ahol addig nem volt használatban. Az agresszivitás szintjét mérték a népesség körében a bemutatás előtti és utáni időszakban. A kutatási területen, egy kanadai hegyvidéki térségben a gyermekek közti erőszakos viselkedés - harapás, ütlegelés és taszigálás - előfordulás aránya 160%-al nőtt.³⁰

Másik érdekes televízióval összefüggésbe hozható kutatási terület a fiatalkori bűnözés és növekvő tendenciája, melynek egyik sarkpontja a lányok által elkövetett bűncselekmények gyarapodó száma. Ezért a jelenségért tehát- amellet hogy a külvilág számára megnyilvánuló női agresszivitás főként az emancipáció hatásának tudható be - részben a televízió effektivitása is okolható. Napjainkra a filmek, játékok létrehozta olyan karaktereket (pl. Lara Croft), akinek nőies kisugárzásával összefér az erőszakos személyiség és önérvényesítés.³¹ A televíziós történet korai éveiben kevés inspiráló női karakter volt

²⁹ Kiss Judit: A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre; Új Pedagógiai Szemle 2004/9 13.o.

³⁰ Children and televisionviolence: two research sources; <http://www.abelard.org/tv/tv.php> 2.o.

³¹ Lévy Miklós, Gönczöl Katalin, Kerecsi Klára, Korinek László: Kriminológia - Szakkriminológia 263.o.

terítéken. A '70-es években tűnt fel a képernyőn a Csodanő és Charlie Angyalai - ezek a „hősök” az adott korban nem feltétlenül közvetítettek pozitív példát az akkor élő fiatal lányoknak. Rowell Huesmann amerikai szociálpszichológus kutatása szerint akik ezekben az időkben sok időt töltöttek ezen karakterek bűvöletében, nagyobb eséllyel váltak felnőtt korukban erőszakos bűncselekmények elkövetőjévé.³²

Egy 1972-es laboratóriumi kísérlet során szintén a televízió agresszivitásra gyakorolt hatását vizsgálták, amikor egy 5-7 évesekből álló kísérleti- és kontrollcsoportnak erőszakos, illetve semleges jeleneteket játszottak le a televízióban. Ezután a gyermeket leültették két gomb elé, a következő két felirattal: segíteni/bántani. Azt az instrukciót adták nekik, hogy segíthetik vagy gátolhatják egy gyermektársuk játékát a vonatkozó gombok megnyomásával. Ha a bántani gombra kattintanak, a játszó gyermektársuk kezében a joystick felforrósodik, így kénytelen azt elengedni. Az erőszakos képsorokat végignéző gyerekek sokkal többször nyomtak a „bántani” gombra, vagyis a képsorok valóban növelték az agresszivitásukat.³³

A laboratóriumi vizsgálatok életszerűségével kapcsolatban aggályokat lehet felvetni. Egyrésztől minden alkalommal a közvetett hatást mérik mesterséges körülmények között, tehát arra nem derülhet fény, hogy pár héttel egy-egy erőszakos jelenet megtekintése után a kísérleti alanyok milyen viselkedést tanúsítottak a hétköznapi élethelyzetekben. Másrészt a vetített anyagok sem egyeznek azokkal a képsorokkal, amiket a gyerekek általában látnak: halmozottan erőszakos képsoroknak tanúi, ami egy átlagos televízió nézésükre nem igaz, de a képsorok mindenképp jóval rövidebbek, alkalmanként pár percesek - ami egészen elenyésző ahhoz a jó pár órás időtartamhoz mérve, amit a gyerekek manapság naponta a televízió előtt ülve töltenek el. Továbbá nagyon fontos, hogy a hétköznapi helyzetekből való kivonás lehetséges, hogy egészen más viselkedésre sarkallja a kísérletben résztvevőket, mint amelyet a való életben tanúsítanak. Például egy óvodás gyermek az óvodában, ha lenne rá lehetősége sokkal kevésbé szívesen „elektrosokkolná” társát, mintha egy külön ilyen helyzetre kifejlesztett térben egy felnőtt kifejezetten, esetenként biztatón felhívja erre a lehetőségre a figyelmét. A leg súlyosabb módszertani hiba, hogy a kutatók nem mérték a résztvevők alapvető agresszivitás-szintjét: nyilvánvalóan egy általában agresszívebb gyermek nagy valószínűséggel egy-egy ilyen impulzusra erőszakosabban fog

32 Children and television violence: two research sources; <http://www.abelard.org/tv/tv.php>

33 Marcel Frydman - Televízió és agresszió 18.o.

reagálni, mint egy nyugodtabb társa. Több kutató jutott hasonló következtetésre, így a hatékonyabb eredmények nyeresének érdekében nyargaltak át az életszerűbb helyszínek, a terepkísérletek színterére.³⁴

6.1. Terepkísérletek

A Mons Hainaut -i Egyetem Szociálpszichológiai tanszéke is végzett kutatásokat a filmezett erőszak hatására vonatkozóan. Négy és hat év közötti óvodás gyermekeket vizsgáltak előzetesen és utólag természetes környezetükben, nevelőnőjükkel egyedül hagyva. Saját országuk szerinti - belga - televízióban vetített mesefilmeket vetítettek nekik teljes egészében, ezután vizsgálták verbális és non-verbális reakcióikat. Az eredmények alapján kijelenthető, hogy az erőszakos tartalmú filmek látványa azonnali hatással növeli a gyerekek agresszivitását mind szóban mind fizikai gesztusaiban, az eleve agresszívebb hajlamú gyermekeknél fokozottabb arányban.³⁵

Ez a vizsgálat azonban nem csak a látottak által kiváltott hatás megfigyelésére szorítkozott, hanem egyben már megoldást is igyekezett találni a problémára. A kutatók úgy vélték, hogy a látottak megbeszélése a gyerekekre nyugtatólag hathat, ami végül igazolásra is lelt. Úgy gondolták azzal, hogy boncolgatták a történeteket és beszéltek róla, a felgyülemlett feszültség levezetésre került, zavart érzelmeik pedig feldolgozásra - tehát egyféle katartikus élményt nyújthat egy ilyen film utáni elemzés egy értő felnőttel karöltve.³⁶

A nyugalom alapja a tudás. Ha egy gyermeknek elmagyarázzuk, mi miért történik a képernyőn, s a valóságban való előfordulásával is összevetjük a filmbéli eseményeket, a megértetéssel hatékonyan oldhatunk a gyermekben felhalmozódott feszültségen. Az agresszív személyiség is részben a tudatlanságon, alacsony intelligencia-szinten alapszik. Egy szélsőséges példát tekintve, „az enyhén értelmi fogyatékos gyerekekre és fiatalokra nézve különösen veszélyesek az agresszív tartalmú médiatermékek. Az alacsony intelligenciájú fiatalok rosszabb hatásfokkal dolgozzák fel az információkat és önkontrollfunkcióik is gyengébbek. Különösen aggodalomra intő körülmény, hogy hasonlóképpen többen vannak az erőszakos médiatermékek kedvelői között a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzetű, bűnelkövető, verekedő

34 Marcel Frydman - Televízió és agresszió 33.o.

35 Marcel Frydman - Televízió és agresszió 37.o.

36 Marcel Frydman - Televízió és agresszió 37.o.

fiatalok. Erre vonatkozó kutatási eredmények szerint a bűnelkövetők nem csak jobban kedvelik, hanem másként is nézik az erőszaktartalmú filmeket. Beszámolóik szerint korábbi bűncselekményeik kitervelésében és lebonyolításában számos ötletet a médiából merítettek.”

Akinek az otthoni környezete gyermekkorában ingerszegény, nem tanul meg rendesen kommunikálni, kifejezni mondanivalóját, érzelmeit, s esetenként a külvilágból érkező impulzusok befogadásánál is akadályokba ütközik, sokkal kevésbé hatékonyan fog tud érvényesülni és integrálódni a társadalomba. Mindennek eredményeként tele lesz szorongással és frusztrációval, amit - emberek híján, akikhez fordulhatna - nem tud levezetni mással, csak agresszióval. Az ilyen szegényes érzelmi környezetben nevelkedő gyerekek sokkal sivárabban és egyoldalúbban értelmezik a televízióban látottak tartalmát, mivel nincs ki szűrje, de legalábbis elmagyarázza nekik amivel szembekerültek. Egy ilyen gyerek normális megoldási eszközként tartja számon az erőszakot. Amit a televízióban lát, nemes egyszerűséggel beemeli a saját repertoárjába, mint egy viselkedésmintát. Bizonyos esetekben - magyarázat nélkül - még az a gyerek is így tesz, akivel egyébként sokat foglalkoznak nevelői. További bizonyítékként szolgálnak az alábbi kísérletek:

Hasonló kutatásokat végeztek el fiatakorúak között az összes jelentős korosztály körében, az óvodásoktól az általános iskolásokon át a serdülőkhöz (négy-hat, kilenc-tizennégy, tizennégy-tizenhét éves korcsoportok között), életszerű körülmények között, egyező eredményekre jutva. A tudomány mai állása szerint megalapozottnak tekinthető, hogy a televízió fokozza az agresszivitást, különösen az arra hajlamos személyiséggel rendelkező fiatalok körében. A kutatások tehát hasonló menettel és eredményekkel folytak, azzal az eltéréssel, hogy a kutatók a problémára javasolt megoldási módszerüket egyre inkább precízebben dolgozták ki.³⁷

A film által kiváltott agresszió kinyilvánítását, de legalábbis annak csökkentését megelőzendő folytatták le a látottak megbeszélését, egyre professzionálisabb módszereket alkalmazva. Elemezték a látott élethelyzeteket, a jelenet direkt és mögöttes mondanivalóját, s végül kitértek a filmek részletes filmtechnikai elemzésére is. Tudvalevő ugyanis, hogy a filmrajongók lelki egyensúlyára a televízióban tapasztalt erőszak semmilyen szinten nem hat, hiszen pontosan tisztában vannak vele, hogy bizonyos jeleneteket milyen trükkökkel lehet megvalósítani, tudják mi animáció és mi hús-vér, milyen típusú film

³⁷ Marcel Frydman - Televízió és agresszió 35-49.o.

milyen céllal készül - tehát nehezen megvezethetők, így nyugalmukból is nehezen zökkenthetők ki. A kutatók arra voltak kíváncsiak, elérhető-e ugyanez az eredmény a gyerekeknél a filmgyártásba való részletes bevezetéssel. Ennek érdekében sor került a jelenetek előzetes ismertetésére és utólagos magyarázatára egyaránt. Az előzetes ismertetés hatására a feszültség nem is jött létre, hiszen a fiatal tudta, mi fog történni, s passzív figyelőből aktív elemzővé, megfigyelővé vált. Utólagos elemzés esetén pedig feloldódott a feszültség, esetenként teljes mértékben. A legjobb megoldásnak azonban mindezen módszerek kombinálását vélik a kutatók. Szintén hasznosnak vélnék bevezetni egy olyan hosszabb tartamú kurzust is, amely a film mögöttes tartalmán való gondolkodásra készíti a fiatalokat.

Az előbbi programot elvégezték nevelőintézetekben is, hiszen ez a tér megint csak külön vizsgálatért kiáltott a fiatalokúak változatos jelentéstartalmú eredményeivel bíró halmazán belül. „Az állami nevelőintézetekben elhelyezett fiatalokú bűnelkövetők sokszor származnak szociokulturálisan hátrányos helyzetű családból, kiegyensúlyozatlanok, szociokulturálisan kiszolgáltatottak - ezért jobban hatnak rájuk az erőszakos filmek. A visszatartó erő hiánya, a fokozottabb befolyásolhatóság szintén elősegíti az utánzó magatartás kialakulását. Arra gondoltunk tehát, hogy ha ilyen fiatalok körében alkalmazzuk a programot és hatékonysága bebizonyosodik, bátrabban tudunk majd érvelni a kiterjesztése mellett.” A filmgyártás-technikába való bevezetést a nevelőintézet lakóinak értelmi képességeihez szabták, bizonyos részleteket részletesebben vagy egyszerűbben magyaráztak el. Ha kellett, visszatekerték a szalagot vagy lassítva tekintették meg a jelenetet, ha kellett, többször is. A program a nevelőintézetben is ugyanolyan hatásosnak bizonyult, a legagresszívebb kísérleti alanyoknál is, középtávon kimutathatóan.³⁸

7. A káros hatások enyhítésére szolgáló jogi megoldások

Az ún. New York-i Egyezmény elveinek alapján 1997-ben elkészült és november 1-től hatályba lépett gyermekvédelmi törvény második fejezetében a gyermeki jogok körében deklarálja a médiával kapcsolatos rendelkezést: 6. szakasz 6-os pontja alapján „a gyermekeknek joga van ahhoz, hogy a közszolgálati médiában fejlettségének megfelelő ismeretei bővítését segítő erőszakmentes, a magyar nyelv és kultúra értékeit őrző műsorokhoz hozzáférjen.” E törvényesített hozzáférés azonban csak egy

³⁸ Marcel Frydman - Televízió és agresszió 70.o.

lehetőség, amellyel az él, aki akar...³⁹

Jelenleg Magyarországon a 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szabályozza a kérdést. Alapelvei szerint felismerve a médiaszolgáltatások kiemelkedő kulturális, társadalmi és gazdasági jelentőségét a társadalom integritásának előmozdítása, a demokratikus berendezkedés megfelelő működésének és a nemzeti, valamint kulturális identitás megerősítésének céljából, a nemzeti és nemzetközi normák tiszteletben tartásával alkotta meg e törvényt az Országgyűlés.

Első fejezetének első részében a tartalmi szabályozásról rendelkezik, elsősorban a gyermek- és fiatalkorúakra vonatkozó védelem vonatkozásában. Korhatárokat szab meg az egyes kategóriákra nézve és különböző idősavokat állít fel, amelyekben lehetővé teszi a különböző tulajdonságokkal rendelkező műsorok vetítését. Figyelembe veszi, hogy a gyerek értelmi szintje adott korban milyen, ezáltal mennyire képes érteni avagy félreérteni a látottakat, mennyiben válthat ki belőle félelmet az adott képsor, mennyiben alkalmas fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének kedvezőtlen befolyásolására, különösen azáltal, hogy erőszakra, illetve szexualitásra utal, vagy témájának meghatározó eleme az erőszakos módon megoldott konfliktus. Például, amely alkalmas a kiskorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének kedvezőtlen befolyásolására, különösen azáltal, hogy meghatározó eleme az erőszak, illetve a szexualitás közvetlen, naturális ábrázolása, az V. kategóriába kell sorolni. Amely alkalmas a kiskorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének súlyos károsítására, különösen azáltal, hogy pornográfiát vagy szélsőséges, illetve indokolatlan erőszakot tartalmaz, a VI. kategóriába kell sorolni, s az ebbe a kategóriába sorolt műsorszám semelyik idősávban nem tehető közzé!⁴⁰

Ugyan nem jogi, de hivatalos állásfoglalás volt „A társadalom bölcsője a család” címmel 1998. júliusában tartott kongresszuson megfogalmazott felhívás, elsősorban a közszolgálati televíziók vezetőihez. A felhívásban megfogalmazták, hogy egyre nagyobb problémát okoz a fiatalkorú bűnözés, a szexuális szabadoosság, a kábítószer, a funkcionális analfabetizmus, az olvasási zavarok. A családok életében többnyire torzító, ritkán támogató erővel van jelen a televízió. A műsorstruktúrában nem érzékelhetők a családi élet, az egyetemes és a magyar kultúra igazi értékei. Nagyon sok az erőszak, a

³⁹ Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József - A média pedagógiai és pszichológiai problémái 9.o.

⁴⁰ 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról 9-10.§

brutalitás, a kegyetlenség a képernyőkön. Feltűnő ugyanakkor a célzottan gyerekeknek szóló, igényes műsorok hiánya, és erősen kifogásolható a még meglévő gyermekműsorok reklámozással, brutális filmrészletekkel történő megszakítása.⁴¹

A felhívás éppúgy süket fülekre lelt a nézettség-orientált műsorszerkesztők személyében, mint ahogy a jogszabályokat is könnyen meg lehet kerülni. Hiszen az állam nem ülhet ott minden gyerek mellett és ellenőrizheti, mi folyik a családok zárt ajtajai mögött, mennyiben tartják be a szülők az egyes műsorszámokra vonatkozó korhatár-beli ajánlásokat és szűrik eredményesen a gyerekeik által látható tartalmakat.

Dr. Balázs Sándor szerint „a gyermekek túlságosan sok időt töltenek a tévé előtt, a műsorokban nem válogatnak. Sokan nézik a késő esti órákban is a nem gyerekeknek szánt műsorokat, akciófilmeket, pornográf műsorokat. Viszonylag nagy számban nézik a televíziós műsorokat a gyerekek szüleikkel együtt, de nem beszélnek meg azokat.”⁴²

8. Valóban agressziót kelt a gyerek- és fiatalkorúakban a televízió erőszakábrázolása? Mi hozhatna megoldást?

Dr. Leonard Eron, a Michigan-i Egyetem kutatóprofesszora szerint „kizárólag azok tagadják a dohányzás és a tüdőrák közötti összefüggést, akik a dohányiparban dolgoznak - hasonlóképpen csakis azok hunynak szemet a televízió és a hétköznapi erőszak közti összefüggések felett, akik a szórakoztatóipar „katonái”.⁴³

Egy tévés erőszak ellen kampányoló amerikai műsorvezető, író és filmkritikus, Michael Medved egy írásában tömören és frappánsan sorolja fel az öt fő problémát és kontrát. A média hangoztatja, hogy nincsenek egyértelmű bizonyítékok a kapcsolatra film és erőszak között, amit a fentebb is olvasott számos kutatási eredmény egyértelműen cáfol. Gyakori hivatkozási pont, hogy milliók néznek úgy televíziót, hogy bebizonyosodna, hogy nem néznek. Medved bólint, de megjegyzi: milliók dohányoznak úgy, hogy nem

41 Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József: A média pedagógiai és pszichológiai problémái 136. o.

42 Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József - A média pedagógiai és pszichológiai problémái 7.o.

43 Children and television violence; <http://www.abelard.org/tv/tv.php> - „is government aware of the data?” 3.o.

lesznek tüd rákosak! Az az állítás miszerint a média a valóság tükre, könnyen cáfolható azzal a ténnyel, hogy egy átlagos este 350 szereplő tűnik fel a képernyőn, ebből 17 végzi holtan a műsoridő végeztével. Ezzel a halálozási aránnyal a Föld teljes népessége - bár gyarapodásunk növekvő tendenciát mutat - kevesebb, mint három év alatt tűnne el a bolygóról. "Azt nyújtjuk, amit a nézők látni akarnak." - mondaná egy televíziós műsorszerkesztő.

Medved végzett egy kutatást az 1980 és '92 közötti filmes keresletről. Eredményei szerint a családi filmek majd kétszer olyan keresettek voltak, mint az erőszakos tartalmúak. És az sem jelent megoldást, hogy ha az ember kikapcsolja a televíziót, hiszen a mai képünkbe mászó reklámtevékenység eléri, hogy akkor is tudjak arról, hogy ki Leonard di Caprio, ha nem láttam a Titanicot.⁴⁴

A fél évszázada folyó kutatások eredményeinek összegzése alapján megállapíthatjuk, hogy bizonyos tényezőktől szignifikánsan befolyásolva, de az erőszak látványa igenis nagy hatással bírhat a gyermek- és fiatalkorúakra egyaránt. Ezt úgy kell érteni, hogy a televízió hatását mindig abban a szociális viszonyrendszerben kell elemeznünk, amelyben a gyermek él. „Az olyan gyermek személyiségére, aki szülei szerető és okos gondoskodásának biztonságában él, nagy valószínűséggel a képernyőről sugárzó erőszak semmiféle maradandó hatást nem gyakorol.”⁴⁵ Ez a megállapítás annyiban szorul kiegészítésre, hogy fontos megjegyezni: bizonyos tartalmak ártalmatlan befogadására a gyerekek meghatározott életkoruktól kezdve alkalmasak: egy hét éves gyerekek hiába adunk kimerítő tájékoztatást arról, hogy a jelenetben látott vérengzés színészekkel és bőséges ketchup-felhasználásával történik, a valóságos és katódcsöves dimenzió között nem fog tudni különbséget tenni.

A masszív tévénezés szociális, legfőképp családi gondokra vezethető vissza. Sokszor a menekülést szolgálja a szülőkkel való problémák elől, ahogy az egyik fiú nyilatkozta: „Legalább a tévétől nem hallok őket.” Az állandó tévénezés másik oka lehet a „villanypásztor” effektus, a szülők figyelmetlensége és nemtörődömsége, hiszen egyszerűbb már kisgyermekkortól a tévére bízni a gyerekek nevelését. Hasonlóan szociális problémák okozhatják a fiatalkori bűnözés kialakulását. A két jelenség összefüggéseit vizsgálva, a töménytelen, tudatlanul televízió előtt töltött idő hozzájárul az agresszió kialakulásához, ami pedig a fiatalkori bűnözés katalizátora lehet.

⁴⁴ Children and televisionviolence; <http://www.abelard.org/tv/tv.php> - „5 Medved” 3.o.

⁴⁵ Ranschburg Jenő: Agresszivitás a képernyőn, In: Fordulópont 1999/1 5. o.

Ezeknek a szociálisan hátrányos helyzetű gyerekeknek romlanak a társas kapcsolataik, a közös játékok, beszélgetések helyett előnyben részesítik a televíziót, szociálisan egyre zártabb világban élnek.⁴⁶

A fő feladat az volna, hogy tanuljunk meg okosan együtt élni a médiumokkal, megtanítani kezelni azokat, s okosan használni saját és gyerekeink én-építkezéséhez. A szelektálási, feldolgozási, beépítési készségek kimunkálásában nagy szerepe van a pedagógusoknak, főként az olyan gyerekek esetében, akiknek az otthoni környezet nem alkalmas ilyen jellegű ismeretek átadására és elsajátítására.⁴⁷

Kelemen Endre elengedhetetlennek tartja a "célzott nézőréteg személyiségfejlesztését, vagyis a pszicho-szocializáció tudatos tervezését és megvalósítását. Javasolja, hogy a média törvény egészüljön ki egy olyan tudományos szelektálási igénnyel, amely a pszichológiai, esztétikai és nyelvi szempontból korlátozza a korlátlan televíziós szereplést."⁴⁸

Például a 60-as években működő „Magyar Iskolatelevízió” címmel futó műsor számos személyiségfejlesztésben is fontos funkciót vállalt fel. Az iskolatelevíziós műsorok mindegyike nagyszámú értékeket közvetített: „alakította a helyesnek tartott magatartást, fejlesztette a tanulók ízlésvilágát, esztétikai kulturáltságát, technikai szemléletét, egészséges életre nevelt..” Az akkoriban új pedagógiai törekvések áthatották a televízió dimenzióját és arra készítették a műsorok alkotóit, hogy olyan adásokat készítsenek, melyek nevelési szempontból gazdagok és igazi értékeket közvetítenek.⁴⁹ Manapság a csatornák széles repertoárjában nem szerepel ilyen nemzeti körben elfogadott, pedagógiai szempontból értékes műsoregyüttes, hiszen mindennek a mozgatója a nézettség, ezen a kereskedelmi érdek. Az államnak ugyan érdeke a hosszú távú befektetés, tehát fizikailag és lelkileg egészséges állampolgárok felnevelése. A kereskedelmi televíziók tulajdonosai azonban teljesen másképp és rövid távban gondolkoznak.⁵⁰

A magyar tapasztalatok ellensúlyaként, Audry Berger Cardany 2010-es tanulmánya alapján -

46 Kiss Judit: A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre; Új Pedagógiai Szemle 2004/9 7.o.

47 Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József - A média pedagógiai és pszichológiai problémái 1.o.

48 Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József - A média pedagógiai és pszichológiai problémái 7.o.

49 Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József - A média pedagógiai és pszichológiai problémái 7.o.

50 Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József - A média pedagógiai és pszichológiai problémái 43.o.

amely a pedagógiai jellegű műsorok hatását vizsgálta a gyerekek fejlődésére - arra az eredményre jutott, hogy a televíziós pedagógia effektivitása nem mérhető össze a való életbeli nevelés hatékonyságával; sőt, nem kizárható, hogy káros hatással lehet a gyerek fejlődésére. A hatékonyság nagy mértékben függ a szülők film előtti, közbeni és utáni magyarázó közreműködésétől. Pl. a népszerű amerikai gyerekműsor, a Szezám utca készítői sosem állították, hogy pozitívabb hatással lehet a gyerekre a műsor, mint a személyes interakció; kifejezetten hangsúlyozták, hogy fontos lehet a szülői részvétel. Tehát a gyerek-szülő kapcsolat elengedhetetlen a neveléshez, de a tanulmány konklúziója szerint a szülők jobban járnak, ha leválasztják a gyereket a képernyőről és inkább a személyes kapcsolatokra helyezik a hangsúlyt.⁵¹

Fontos kérdés, hogy mennyiben engedhető meg a televíziós műsorok jogi szabályozása vagy egyenesen korlátozása, tartalmukat tekintve. „Gyakori érv, hogy az emberek élvezik az erőszak- és pornográf tartalmú filmeket. Nyilvánvaló azonban, hogy még a legszabadabb országokban sem megengedett bármi, ami az embereknek élvezetet okoz: hogy a legjellemzőbb példát említsük, tilos a kábítószeres terjesztése. Az is kétségtelen, hogy az Alkotmányra való hivatkozás az Egyesült Államokban nagyon is ellentmondásos, hiszen maga az Alkotmány szövege kétszáz éve változatlan, értelmezése viszont láthatóan függ az éppen felülkerekedő álláspontoktól, anyagi és hatalmi érdekektől. Gyakori hivatkozási pont, hogy a cenzúrában nincs megállás: ha egy állami hatóság cenzúrázni kezd, ott hamarosan fújni fog a diktatúra szele. Pedig minden országban van cenzúra, például tilos faji előítéleteket nyíltan tükröző médiatermékek forgalmazása! A közelmúltban több országban is intézkedések születtek a gyermekekkel való szexuális visszaélést ábrázoló médiatermékek betiltására. Nemigen látható be, hogy a nyílt erőszak bemutatásának korlátozására miért sértene oly nagyon a szólásszabadságot.”⁵²

Megoldást nyújthatna, ha a kormány nagyobb figyelmet fordítana a problémára: többet propagálná a szédítő tényeket és „elrendelné, hogy minden egyes eladott televízió-készülék dobozára vastag piros betűkkel nyomtassák rá, hogy a televíziós erőszak káros hatással lehet a gyerekek mentálhigiénés állapotára.” Amíg a kormány nem lép, addig nyilván a forgalmazó sem fogja magát önkéntesen hátrányos helyzetbe hozni.⁵³

51 Audry Berger Cardany: Screen media and young children: who benefits? (2010) 53.o.

52 Kósa Éva - Vajda Zsuzsanna - Szemben a képernyővel 83-85.o.

53 Children and television violence; <http://www.abelard.org/tv/tv.php> - „watching tv violence can be harmful to the mental health of children” 5.o.

Jogi, vagyis a televíziós készülékek kibocsátásának és tartalmának mesterséges szabályozása ide vagy oda, életszerűbben is orvosolható volna a helyzet azzal, ha a gyermek- és fiatalkorúakat kellő odafigyeléssel és hozzáértéssel tájékoztatnák, oszlatnák el a televíziós műsorok illúzióit otthon, szerető környezetben. De ha erre nincs lehetőség, akkor legvégső soron az iskolákban, heti rendszerességgel tartott média órák keretében pedagógusok segítségével enyhítenék a káros hatásokat.

IRODALOMJEGYZÉK

Monográfiák:

- (1) Lévy Miklós, Gönczöl Katalin, Kerecsi Klára, Korinek László: Kriminológia - Szakkriminológia, Budapest, 2006
- (2) Kósa Éva - Vajda Zsuzsanna: Szemben a képernyővel, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998
- (3) Dr. Koncz István - Dr. Nagy Andor József: A média pedagógiai és pszichológiai problémái, Fitt Image Kiválasztó, Képző, Kiadó Társaság, Szentendre, 2002
- (4) Marcel Frydman: Televízió és agresszió, Pont Kiadó Budapest, 1999
- (5) Vetró Ágnes - Csapó Ágnes - A televízió és a gyermek; Animula Egyesület, Budapest, 1991

Magyar nyelvű tanulmányok, újságcikkek és internetes hivatkozások:

- (6) Kiss Judit: A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre; In: Új Pedagógiai Szemle 2004/9 (<http://epa.oszk.hu/00000/00035/00084/2004-09-ta-Kiss-Televizio.html>) Utolsó letöltés ideje: 2013.05.02.
- (7) Én attól félek a legjobban - In: Új Pedagógiai Szemle 1998/4 - In: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00015/1998-04-mh-Schuttler-En.html>; Utolsó letöltés ideje: 2013.05.01.

(8) Ranschburg Jenő: Agresszivitás a képernyőn, In: Fordulópont 1999/1

(9) Médiatanács: Brutalitás a hírműsorokban, 2009 Műsorfigyelés, -elemzés (http://mediatanacs.hu/dokumentum/34023/1267630579brutalitas_a_hirmusorokban_2009_20100303.pdf); Utolsó letöltés ideje: 2013.04.25.

Jogszábaály

(10) 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról

Idegen nyelvű tanulmányok, újságcikkek és internetes hivatkozások:

(11) „aberlard” - Children and television violence; <http://www.abelard.org/tv/tv.php>; Utolsó letöltés ideje: 2013.04.28.

(12) Marina Krcmar, Edward T. Vieira Jr. - Imitating life, imitating television: The effect of family and television models on children's moral reasoning (2005) - [/www.jstor.org](http://www.jstor.org)

(13) Audry Berger Cardany: Screen media and young children: who benefits? (2010) - [/www.jstor.org](http://www.jstor.org)

(14) Gordon Dahl and Stefano DellaVigna: Does movie violence increase violent crime? - In: <http://qje.oxfordjournals.org/content/124/2/677.short>; Utolsó letöltés ideje: 2013.05.13.

(15) Pat J. Gehrke: Deviant subjects in Foucault and A Clockwork Orange - Congruent ctiriques of criminological constructions of subjectivity; In: Critical Studies in Media Communication; Vol. 18, No. 3, September 2001, pp. 270-284

(16) J.B. Helfgott: The Influence Of Technology, Media, & Popular Culture On Criminal Behavior: Copycat Crime & Cybercrime (2002) ; In:

www.sagepub.com/upm.../22201_Ch10PPTHelfgott.ppt